

Gnostik Geleneğin Erken Dönem Şiilikteki Tezahürleri: Şîi Gulat Örneği

Yusuf Koçak

 <https://orcid.org/0000-0001-6553-4677> | ykocak@kastamonu.edu.tr

Arş. Gör. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Kelam ve İtikadi İslam Mezhepleri
Tarihi Anabilim Dalı, Kastamonu, Türkiye

Öz

Bu çalışma, gnostik geleneği ve bunun Şiilik'teki ilk tezahürlerini ve onların tarihsel köklerini araştırmaktadır. Çalışma, hicri birinci ve ikinci asırları kapsamaktadır. Araştırmada birinci el kaynak olarak konuya ilişkin en erken eserlere başvurulmuştur. Bunun yanı sıra ikinci el kaynaklardan da faydalanılmıştır. İncelenen eserler Arapça, İngilizce, Almanca ve Türkçe'dir. Şii-Gulat üzerine yapılan çalışmalarda özellikle İrfânî geleneğinin ihmal edildiği görülmektedir. Bu çalışmanın önemi kendisini bu noktada ortaya koymaktadır. Bu çalışma ile daha önce çalışılmamış Şii-Gulat'ın Gnostik yönü incelenerek Gulat'ın bilinmeyen bir boyutu aydınlığa kavuşturulmuştur. Çalışmada Şîi-Gulat düşüncesinin epistemolojisi ve bunun kaynakları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken Gnostik geleneğin kadim köklerini tespit etmek ve bunun Şii kültürü nasıl etkilediğini ortaya koymak hedeflenmiştir. Bu çerçevede Şiiliğin bilinmeyen ve üzerinde çalışılmamış bir boyutu aydınlatılmıştır. Araştırma sürecinde öncelikle konunun Mezhepler Tarihi ana kaynaklarında ve sonraki dönemde yazılan eserlerde nasıl anlatıldığı araştırılmıştır. Bu süreçte sadece ilk Şii kaynaklar ve aynı dönemde yazılan diğer kaynaklar arasında yapılan yatay mukayese ile iktifa edilmemiş, aynı zamanda son dönem eserlerindeki bilgilerin karşılaştırıldığı dikey mukayeseye yer verilmiştir. Elde edilen veriler çalışmanın amaçları doğrultusunda analiz edilmiştir. Bu çalışma rivayet merkezli bir araştırma olduğu için rivayetlerin değerlendirilmesine yönelik usuller de kullanılmıştır. Bu bağlamda rical, tabâkât ve makâlât kitaplarına müracaat edilmiştir. Genel olarak betimleyici, tahlilî ve mukayeseli bir yaklaşım benimsenerek çalışma ortaya konulmuştur. Kendine özgü bir Tanrı anlayışı, kâinatın ve insanın yaratılışı düşüncesi ve kurtuluşa ulaştırdığı iddia edilen Gnostik bilgi fikrine sahip olan Gnostisizm, tarihte Hint-Fars düşüncesini, Yeni Eflatunculuğu, Hermetizmi, Yahudiliği, Hristiyanlığı, Sabiiliği, Maniheizmi ve birçok dini ve felsefi akımı etkilemiştir. Gnostisizmin etkilediği akımlar ağırlıklı olarak üç kıtanın kesiştiği bugünkü orta doğu ve çevresinde var olmuştur. Asırlardan beri bu coğrafyada varlığını sürdüren bu akımlar, tarihi süreç içerisinde birbirlerinden etkilendikleri gibi müslümanların o coğrafyayı fethetmesi ile birlikte müslümanlarla karşılıklı bir etkileşim içerisinde olmuşlardır. Bu anlamda Gnostik düşüncesinin müslümanlara intikali Yeni Eflatunculuk veya Hermetik düşünce gibi tek bir kanal ile değil, daha çok Süryaniliğin alt kolları olan Nesturilik ve Yakubilik gibi Hristiyanlığı, Yeni Eflatunculuğu, Hermetik ve Gnostik düşünceleri harmanlamış senkretik

yapılar aracılığı ile olmuştur. Gnostik düşünce, İslam düşüncesinde ilk olarak Şii Gulat Keysâniyye ve alt kolları Beyâniyye, Muğîriyye, Mansûriyye ile Hattâbiyye'yi etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler

İslam Mezhepleri Tarihi, Gnostisizm, Şia, Gulat, Nesturi, Yakubi, Etkileşim.

Etik Beyan	Bu çalışma, 1. Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan "Gnostik Geleneğin Erken Dönem Şiilikteki Tezahürleri: Şîî Gulat Örneği" adlı tebliğin özetidir.
Türü	Bildiri Özeti
Geliş Tarihi	20.08.2021
Kabul Tarihi	24.08.2021
Yayın Tarihi	29.08.2021
Kategori	Sanat ve Beşeri Bilimler, Dini Araştırmalar, İlahiyat
Araştırma Alanı	Tez Sunumları, İslam Mezhepleri Tarihi
Sempozyum	:
Adı	1. Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu
Web	https://sempozyum.okuokut.org/index.php/tsbs/article/view/39
Yer ve Tarih	Çevrim İçi - 28-29 Ağustos 2021
Sponsor	Oku Okut Derneği
Bildiri Oturum Bilgisi	5. Oturum - 29 Ağustos 2021 Pazar 10:00 - 11:00
Telif Hakkı	© 2021 Yusuf Koçak. Yazar telif hakkını elinde tutarak yayımcıya uygun lisans ile yayım izni vermiştir.
Lisans	
Yayımcı	Oku Okut Yayınları
Kaynak Gösterimi	Koçak, Yusuf. "Gnostik Geleneğin Erken Dönem Şiilikteki Tezahürleri: Şîî Gulat Örneği". <i>1. Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu: Bildiri Özetleri Kitabı</i> . ed. Abdullah Demir. 13-16. Ankara: Oku Okut Yayınları, 2021. https://doi.org/10.55709/okuokutpress.8

Reflections of Gnostic Tradition in Early Shi'ism: The Example of Shiite Ghulāt

Yusuf Koçak

 <https://orcid.org/0000-0001-6553-4677> | ykocak@kastamonu.edu.tr

Res. Assist Dr., Kastamonu University Theology Faculty Department of Kalām and History of Islamic Sects, Kastamonu, Turkey

Abstract

This study mainly investigates the gnostic tradition, and its first manifestations in Shiism, and their historical roots. The study covers the first, and second centuries of Hijra. In the research, the earliest works on the subject are used as primary sources, as well as second-hand sources. The works examined are in Arabic, English, German, and Turkish. It is seen that the Gnostic tradition is neglected in the studies on the Shiite-Ghulat. The importance of this study reveals itself at this point. With this study, an unknown dimension of Ghulat has been clarified by examining the Gnostic aspect of Shiite-Ghulat that has not been studied before. In this study, the epistemology of Shiite-Ghulat thought, and its sources have been tried to reveal. While doing this, it is aimed to identify the ancient roots of the Gnostic tradition, and to reveal how it affected the Shiite understanding. In this framework, an unknown, and unstudied dimension of Shiism is clarified. In the research process, firstly, it is investigated how the subject is reported in the main sources of History of Islamic Sects, and in the works written in the following period. Additionally, it is not satisfied only with the horizontal comparison between the early Shiite sources, and other sources written in the same period, but also a vertical comparison in which the information in the recent works is compared is included. The obtained data are analyzed in line with the aims of the study. Since this study is a narration-centered research, methods for the evaluation of narrations are also used. In this context, reference is made to the books of Rijāl, Tabaqāt, and Maqālāt. In this study, a descriptive, analytical, and comparative approach is used in general. Gnosticism, which has a peculiar understanding of God, the idea of the creation of the universe, and man,, and the idea of Gnostic knowledge that is claimed to lead to salvation, influenced Indo-Persian thought, Neoplatonism, Hermeticism, Judaism, Christianity, Sabianism, Manichaeism, and many religious, and philosophical movements throughout history. The religions, and currents influenced by Gnosticism mainly existed in, and around today's Middle East, where three continents intersect. These religions, and currents, which have existed in this geography for centuries, have been influenced by each other in the historical process,, and have been in mutual interaction with the Muslims after the Muslims conquered that geography. In this sense, the transference of Gnostic thought to Muslims was not through a single channel like Neoplatonism or Hermetic thought, but rather through syncretic structures such as Nestorianism, and Jacobites, sub-branches of Syriac Christianity, which harmonized Christianity, Neoplatonism, Hermetic, and Gnostic thoughts. Gnostic thought

firstly influenced the Shiite Ghulat Kaysāniyya, and its sub-branches Bayāniyya, Mughīriyya, Masnūriyya,, and Khattābiyya in Islamic thought.

Keywords

History of Islamic Sects, Gnostic, Shia, Ghulat, Nestorian, Monophysiten, Interaction.

Ethical Statement	This paper is a summary of the study titled “Reflections of Gnostic Tradition in Early Shi’ism: The Example of Shiite Ghulāt” presented at the 1st Turkish Symposium of Social Science.
Type	Conference Proceeding
Received	2021-08-20
Accepted	2021-08-24
Published	2021-08-29
Category	Art & Humanities, Religion & Theology
Research Area	Thesis Presentations, History of Islamic Sects
Conference	:
Title	The 1st Turkish Symposium of Social Sciences
Web	https://sempozyum.okuokut.org/index.php/tsbs/article/view/39
Location & Date	Online - August 28-29, 2021
Sponsor	Oku Okut Association
Proceeding Session	Session 5 - August 29, 2021, Sunday 10:00 - 11:00
Copyright	© 2021 Yusuf Koçak. The author retains the copyright and provides the publisher with a proper license to publish.
License	
Publisher	Oku Okut Press
Citation	Koçak, Yusuf. “Reflections of Gnostic Tradition in Early Shi’ism: The Example of Shiite Ghulāt”. The 1st Turkish Symposium of Social Sciences: The Book of Abstracts. <i>ed. Abdullah Demir</i> . 13-16. Ankara: Oku Okut Press, 2021. https://doi.org/10.55709/okuokutpress.8